

AKTYOR TAYYORGARLIGIDA FOLKLOR SINTEZI: NUTQ, PLASTIKA VA MAROSIMIY IFODANING INTEGRAL MODELI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.027>

Boltaboyev Ixtiyorjon Ismoilovich

boltaboyevixtiyor89@mail.com

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada aktyor tayyorgarligida folklor sintezi asosida nutq, plastika va marosimiy ifodaning o'zaro uyg'unligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda folklor elementlarining, xususan xalq qo'shiqlari va marosimiy harakatlarning aktyor ijrosiga ta'siri, ularning sahnaviy obraz yaratishdagi o'rni asoslab berilgan. Muallif tomonidan nutq texnikasi, sahnaviy plastika va etnoplastika elementlarining integratsiyasi asosida aktyor tayyorgarligining integral modeli taklif etiladi. Ushbu model aktyorning psixofizik holatini rivojlantirish, sahnada organik va tabiiy ijroga erishish hamda milliy ruhni ifodalashga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada folklor asosidagi amaliy mashqlar va treninglar tizimi yoritilib, ularning aktyorlik mahoratini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: aktyor tayyorgarligi, folklor sintezi, sahna nutqi, plastika, marosimiy ifoda, etnoplastika, xalq qo'shiqlari, psixofizik tayyorgarlik, organiklik, integratsion yondashuv, sahnaviy ijro, milliy teatr, performativlik, aktyor mahorati

SYNTHESIS OF FOLKLORE IN ACTOR TRAINING: AN INTEGRAL MODEL OF SPEECH, PLASTIC AND CEREMONIAL EXPRESSION

Boltaboyev Ikhtiyorjon Ismoilovich

boltaboyevyor89@mail.com

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article scientifically analyzes the harmony of speech, plastic and ceremonial expression in actor training based on the synthesis of folklore. The study substantiates the influence of folklore elements, in particular folk songs and ceremonial actions, on the actor's performance, and their role in creating a stage image. The author proposes an integral model of actor training based on the integration of speech techniques, stage plastic and ethnoplastic elements. This model serves to develop the psychophysical state of the actor, achieve organic and natural performance on stage, and express the national spirit. The article also highlights the system of practical

exercises and training based on folklore, and shows their importance in improving acting skills.

Keywords: actor training, folklore synthesis, stage speech, plasticity, ceremonial expression, ethnoplasticity, folk songs, psychophysical preparation, organicity, integrative approach, stage performance, national theater, performativity, actor's skill

Aktyor tayyorgarligida folklor sintezi masalasi zamonaviy teatr san'atining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida milliy madaniyatni asrash, uni zamonaviy sahna talablari bilan uyg'unlashtirish va yosh avlod ongiga singdirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Teatr san'atida milliylik, avvalo, aktyor ijrosida - uning nutqi, plastikasi va sahnaviy ifodasida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan xalq og'zaki ijodi, xususan, xalq qo'shiqlari va marosim elementlaridan foydalanish aktyor ijrosining tabiiyligi, organikligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Folklor unsurlari aktyorning psixofizik holatini boyitib, sahnadagi obrazning jonli va ishonchli yaratilishiga zamin yaratadi.

Mamlakatimizda madaniyat va san'atni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati ushbu yo'nalishning ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Jumladan, PF-6000-son Farmonda milliy madaniyatni asrash, xalq og'zaki ijodi namunalari va an'analarni rivojlantirish hamda ularni zamonaviy san'at turlariga keng joriy etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.[1] Shuningdek, PQ-112-son Qarorda madaniyat va san'at sohasini yanada takomillashtirish, ijodiy kadrlarni qo'llab-quvvatlash hamda milliy merosni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.[2] Mazkur hujjatlar aktyor tayyorgarligida folklor elementlaridan samarali foydalanish, ularni ilmiy asosda o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Mazkur maqolaning obyekti aktyor tayyorgarligi jarayoni bo'lib, predmeti ushbu jarayonda nutq, plastika va marosimiy ifodaning folklor asosida o'zaro uyg'unlashuvi hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi aktyor tayyorgarligida folklor sintezi asosida nutq, plastika va marosimiy ifodaning o'zaro bog'liqligini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun aktyor tayyorgarligining nazariy asoslarini tahlil qilish, folklor elementlarining sahna ijrosiga ta'sirini aniqlash hamda ular asosida amaliy yondashuvlarni ishlab chiqish vazifalari belgilandi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda folklor elementlari aktyor nutqi va plastikasi bilan uzviy bog'liq holda yagona tizim sifatida talqin qilinadi hamda ularning sahnaviy ifodani kuchaytirishdagi o'rni asoslab beriladi. Tadqiqot jarayonida tahlil, taqqoslash, kuzatuv va amaliy tajriba metodlaridan foydalanildi, bu esa mavzuni har tomonlama yoritishga xizmat qiladi.

Aktyor tayyorgarligi - bu sahna ijrosida obrazni mukammal, ishonchli va ta'sirchan yaratishga xizmat qiluvchi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u aktyorning nutqi, gavda harakati, ichki kechinmalari va psixofizik holatining uyg'un

rivojlanishini o'z ichiga oladi. Ushbu jarayon aktyorni nafaqat texnik jihatdan tayyorlash, balki uning ijodiy tafakkuri, tasavvuri va hissiy sezgirligini shakllantirishga ham qaratilgan. Aktyor tayyorgarligining asosiy tarkibiy qismlaridan biri nutq texnikasi bo'lib, u sahna nutqining ravonligi, aniqligi, ifodaviyligi va ta'sirchanligini ta'minlaydi.[3] Nutq texnikasi orqali aktyor ovoz diapazoni, nafas olish, artikulyatsiya, diksiya va intonatsiya ustida ishlaydi, bu esa sahnada so'zning tabiiy va ishonchli jaranglashiga imkon yaratadi.

Aktyor tayyorgarligining muhim jihatlaridan yana biri plastika, ya'ni gavda va harakat madaniyatidir. Plastika aktyorning sahnadagi tashqi ifoda vositasi sifatida xizmat qilib, obrazning xarakteri, kayfiyati va ichki holatini harakatlar orqali ochib beradi. Gavdaning erkinligi, harakatlarning aniqligi va maqsadga muvofiqligi sahnaviy ifodaning muhim shartlaridan biridir. Ayniqsa, milliy teatr an'analarda plastik ifoda marosimiy harakatlar va an'anaviy jestlar bilan boyitilib, aktyor ijrosiga o'ziga xoslik bag'ishlaydi. Shu bilan birga, aktyor tayyorgarligida psixofizik tayyorgarlik alohida o'rin tutadi. Bu jarayon aktyorning ichki kechinmalari bilan tashqi harakatlari o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, hissiyotlarning tabiiyligi, diqqatning jamlanganligi va sahnadagi ishonchlilikni shakllantiradi. Psixofizik tayyorgarlik aktyorning sahnadagi mavjudligi, ya'ni "hozir va shu yerda" holatini his etishiga yordam beradi.

Zamonaviy aktyorlik maktablarida aktyor tayyorgarligiga integratsion yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuvga ko'ra, nutq, plastika va psixofizik jarayonlar alohida-alohida emas, balki o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlantiriladi. Tizimli tayyorgarlik konsepsiyalari aktyorni kompleks tarzda shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, unda barcha komponentlar yagona ijodiy jarayon sifatida qaraladi. Bunday yondashuv aktyorning sahnadagi har bir xatti-harakati ichki ehtiyoj va mantiqqa asoslanishini ta'minlaydi.

Integratsion yondashuvning muhim tamoyillaridan biri organiklik va tabiiylikdir. Organiklik - bu aktyorning sahnadagi xatti-harakatlari, nutqi va hissiyotlarining sun'iylikdan holi, ichki mantiqqa asoslangan holda namoyon bo'lishidir. Tabiiylik esa obrazni hayotiy, ishonchli va tomoshabinga yaqin tarzda ifodalashni anglatadi. Ushbu tamoyillar aktyor tayyorgarligida asosiy mezonlardan biri bo'lib, ular orqali sahnaviy ijro chinakam san'at darajasiga ko'tariladi. Natijada, zamonaviy aktyorlik maktablarida integratsiyalashgan yondashuv asosida tayyorlangan aktyor nafaqat texnik jihatdan puxta, balki ijodiy va psixologik jihatdan ham mukammal shakllanadi.

Folklor elementlari aktyor tayyorgarligida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular sahna ijrosining milliy ruhini shakllantirishda, obrazning tabiiy va ta'sirchan bo'lishida asosiy vosita hisoblanadi. Folklor, avvalo, xalq og'zaki ijodini o'z ichiga oladi va u jamiyatning tarixiy, madaniy va estetik qadriyatlarini aks ettiruvchi ijodiy merosdir. Xalq og'zaki ijodi tushunchasi turli shakllarni qamrab oladi: doston va ertaklar,

afsonalar, maqollar, topishmoqlar, xalq qo'shiqlari va marosimiy an'analar. Ushbu ijodiy unsurlar sahna san'atida nafaqat dekorativ element sifatida, balki aktyorning nutq, plastika va hissiy ifodasini boyituvchi asosiy manba sifatida ishlatiladi.

Folklorning performativ xususiyatlari, ya'ni ijro orqali ma'lum bir ma'no, kayfiyat yoki his-tuyg'uni etkazish qobiliyati, sahnada aktyorning organik ijrosini ta'minlaydi. Bu xususiyatlar sahna nutqi va harakatlarini milliy kontekstga moslashtirish, obrazning xarakterini yanada aniqroq ifodalashga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan folklor elementlari aktyor ijodida texnik va estetik vositalar sifatida bir vaqtning o'zida ishlatiladi.

Xalq qo'shiqlari aktyor tayyorgarligida nutq texnikasini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular ovoz diapazonini kengaytirish, tembrni boyitish va intonatsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Xalq qo'shiqlarida mavjud ritm va ohang strukturalari nutqni ritmik va melodik jihatdan boyitadi, sahnada so'zning tabiiy va ta'sirchan jaranglashini ta'minlaydi. Shu tariqa, aktyor nafaqat nutq texnikasini mukammallashtiradi, balki sahnadagi ijro orqali milliy musiqiy estetikani ham aks ettiradi.[4]

Marosim elementlari sahnadagi plastik ifodani boyituvchi muhim vositadir. Marosimiy harakatlar va an'anaviy gestlar ramziy ma'noga ega bo'lib, ular orqali aktyor sahnadagi obrazning ichki holatini va uning madaniy kontekstini tomoshabinga yetkazadi. Marosimiy harakatlarning strukturalari va ritmi sahna ijrosining organikligini oshiradi, aktyorning plastika va nutqi bilan uyg'unlashib, sahnadagi harakatni yanada tabiiy va ta'sirchan qiladi.

Etnoplastika tushunchasi esa milliy an'analar asosida shakllangan sahnaviy harakat va gestlar tizimini anglatadi. U aktyor tayyorgarligida sahna harakatining milliy ifoda vositasi sifatida xizmat qiladi, sahnadagi plastika va nutq bilan integratsiyalashadi hamda obrazni jonli, tabiiy va estetik jihatdan boy qiladi. Shu tariqa, folklor elementlari, xususan xalq qo'shiqlari va marosimiy harakatlar, sahna san'atida aktyor tayyorgarligining ajralmas qismi sifatida faol ishlatiladi va milliy ruhni saqlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Aktyor tayyorgarligida folklor sintezi nutq, plastika va marosimiy ifodaning uzviy uyg'unlashuvi orqali amalga oshiriladi. Sintez tushunchasi bu yerda sahna ijrosining barcha komponentlarini - ovoz, harakat va ramziy ifodalarni - yagona ijodiy jarayon sifatida birlashtirishni anglatadi. Ushbu yondashuv orqali aktyor sahnada bir butun obrazni yaratadi, uning nutqi va harakatlari ichki kayfiyat va sahna vaziyatiga moslashgan holda jonli va tabiiy namoyon bo'ladi.

Sahnaviy yaxlitlikka erishish mexanizmlari bir necha jihatdan amalga oshiriladi. Avvalo, nutq va plastika o'zaro ritmik va melodik uyg'unlikda ishlaydi, bu esa sahnadagi har bir harakat va so'zning ma'nosini yanada aniqroq etkazadi. Ikkinchidan, marosimiy harakatlar va gestlar nutq va plastikani boyitadi, sahnadagi obrazning

ramziy va madaniy kontekstini ochib beradi. Shu tariqa, folklor elementlari asosida yaratilgan integratsion tayyorgarlik aktyorning sahnadagi tabiiyligi va organikligini oshiradi, tomoshabin bilan hissiy va estetik bog‘lanishni kuchaytiradi.

Integral model bir nechta tarkibiy elementlardan iborat bo‘lib, ularning o‘zaro bog‘liqligi aktyor tayyorgarligining samarali amalga oshishiga xizmat qiladi. Ushbu elementlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: nutq texnikasi, sahnaviy plastika, marosimiy harakatlar va xalq qo‘shiqlariga asoslangan performativ mashqlar. Elementlararo bog‘liqlik ushbu komponentlarning har biri boshqa komponent bilan uyg‘unlashgan holda ishlashini ta‘minlaydi. Masalan, ovozning tembr va ritmi marosimiy gestlar bilan uyg‘unlashadi, plastika esa nutq va intonatsiya bilan integratsiyalashadi.

Modelning funksional jihatlari esa aktyorning ijodiy va texnik tayyorgarligini bir butun jarayonda shakllantirishga qaratilgan. U sahnada organik ijroga erishish, obrazni milliy ruhda va tomoshabinga yaqin tarzda ifodalash, shuningdek, sahna harakatlarini maqsadga muvofiq va ritmik tarzda amalga oshirish imkonini beradi. Integral model shuningdek, aktyorning psixofizik barqarorligini oshiradi, uning sahnadagi mavjudligini kuchaytiradi va ijroning ta‘sirchanligini maksimal darajaga olib chiqadi.

Integral model amaliy mashqlar va treninglar orqali mustahkamlanadi. Xalq qo‘shiqlari asosidagi mashqlar aktyorning ovozini ochish, tembr va intonatsiyani rivojlantirishga yordam beradi, nutq ritmini va melodik boyligini oshiradi. Marosimiy harakatlar asosida o‘tkaziladigan etyudlar sahnaviy plastika va gestlarni shakllantiradi, aktyorning harakat madaniyatini milliy kontekstga moslashtiradi.

Nutq va plastika uyg‘unligiga oid treninglar esa barcha elementlarni bir butun jarayonda ishlashga o‘rgatadi. Mashqlar davomida aktyor nutqning ifodaviyligi bilan harakatning aniqligi va ritmini uyg‘unlashtiradi, sahnada obrazning tabiiy va organik namoyon bo‘lishini ta‘minlaydi. Shu tariqa, xalq qo‘shiqlari va marosimiy harakatlarga asoslangan kompleks treninglar tizimi folklor sintezini amalga oshiruvchi integral modelni amalda samarali qo‘llash imkonini beradi.

Ushbu maqolada aktyor tayyorgarligida folklor sintezi orqali nutq, plastika va marosimiy ifodaning integral modeli yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, folklor elementlari - xususan, xalq qo‘shiqlari va marosimiy harakatlar - aktyor ijrosining asosiy tarkibiy qismlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, sahnada obrazning tabiiy, organik va ta‘sirchan bo‘lishiga xizmat qiladi. Nutq texnikasi va ritmika, sahnaviy plastika va gestlar, shuningdek marosimiy ifoda vositalari bir-biri bilan uyg‘unlashganda, aktyorning sahnadagi mavjudligi kuchayadi va tomoshabinga milliy ruhda yetib boradi.

Integral modelning amaliy mashqlari va trening tizimi esa aktyorning nutq, plastika va marosimiy harakatlarini bir butun jarayonda shakllantirish imkonini beradi. Xalq qo‘shiqlari asosidagi mashqlar ovozni ochish, tembr va intonatsiyani rivojlantirishga xizmat qilsa, marosimiy harakatlar asosidagi etyudlar sahnaviy plastika

va gestlarni boyitadi. Shu bilan birga, nutq va plastika uyg'unligiga qaratilgan treninglar sahnada obrazning organik va tabiiy ifodalanishini ta'minlaydi.

Shu tariqa, folklor sintezi asosida ishlab chiqilgan integral model aktyor tayyorgarligini zamonaviy teatr talablari bilan uyg'unlashtiruvchi samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu model milliy sahna san'atini rivojlantirish, folklor merosini saqlash va aktyor ijrosining sifatini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy-amaliy natija hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-6000-son Farmon
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PQ-112-son Qaror. "Madaniyat va san'at sohasini yanada takomillashtirish va qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida". - Toshkent.
3. Stanislavskiy K.S. Aktyorning o'z ustida ishlashi. - Moskva.
4. O'zbek xalq og'zaki ijodi. - Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Boltaboev, I. "O'ZBEK TEATRIDA FOLKLORIZMNING ZAMONAVIY TALQINI: AKTYOR TAYYORGARLIGIDA NUTQ, PLASTIKA VA MAROSIM ELEMENTLARINING INTEGRATSIYASI." Экономика и социум 12-2 (139) (2025): 122-126.
6. Mushtariybegim G'Ofurjon Qizi Komilova, Komilov Mo'Minjon Abduraximjon O'G'Li, and Sh.Usmonov. "AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA)" Oriental Art and Culture, vol. 4, no. 3, 2023, pp. 262-269